

"هیزه مه‌ده‌نییه‌کان" و هه‌لبژاردنی پاریزگاگان

12-12-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

گورته : ده‌شئ ئەم هه‌لبژاردنه‌ی که برپاره له کوټای ئەمسال به‌ریوه بچیت و نزیکه‌ی 6 هه‌زار کاندید تئیدا ر کابهری ده‌که‌ن ، وه‌ک ده‌رفه‌تئیکى جومگه‌یی ته‌ماشاکریت بو‌ئو هه‌یزه مه‌ده‌نییه نوئیانه‌ی که له چوار سالی ر ابردوودا سه‌ریانه‌ه‌لدا وه ، چونکه ئە و هه‌یزانه که نه‌یانتواتی به‌بژاردنه‌ی "شۆرشگێری" له تشرینی 2019دا بنه‌ماکانی پرۆسه‌ی سیاسی عێراق بگۆرن ، ئیستا له پاش ئەزموونی به‌شداری له خولی پینجه‌می ئەنجومه‌نی نوینه‌ران ، له‌به‌رده‌م ئەزموونی به‌شداری له ئەنجومه‌نه‌ خۆجییه‌کان دان که چوار سال به‌ر له ئیستا ، به‌هۆی رق و تو و په‌ی خۆپیشانده‌ران و تۆمه‌تبارکردنیان به‌گه‌نده‌لی ، به‌ئیراده‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری و پاشان به‌برپاری په‌رله‌مان هه‌لوه‌شێنران هوه و په‌کخران .

رهنگه بۇ ھىزە نوئ و مەدەنىيەكانى عىراق كە خۇيان بە درېژكراوھى گوتار و بەرنامەى خۇپيشاندانەكانى تشرىنى 2019 دەزانن، ھەلبۇزاردنى پارېزگاگان لە 18ى كانوونى يەكەمى 2023، دوورپىيانىك بېت لە نىوان پووكانەوھى زياتر، يان دەستخستنى بنكەيەكى جەماوھرى و ھىزى بېرار لە ئەنجومەنە خۇجىيەكان. ئەگەريش دەرڤەتى ئەوھيان ھەبوو لەم ھەلبۇزاردنە خۇيان بسەلمىنن، ئەوا يارمەتيدەريان دەبېت بۇ سەرکەوتنى زياتر لە ھەلبۇزاردنى 2025ى پەرلەمان، ھەلبەت پىچەوانەكەيشى، ئەنجامىكى دىكەى دەبېت.

دەشنى ئەم ھەلبۇزاردنەى كە بېرارە لە كۇتايى ئەمسال بەرئوھ بچېت و نزيكەى 6 ھەزار كانديد تئيدا ركاھەرى دەكەن، وەك دەرڤەتئىكى جومگەبى تەماشبا بكرېت بۇ ئەو ھىزە مەدەنىيە نوپىانەى كە لە چوار سالى رابردوودا سەريانەھەلداوھ، چونكە ئەو ھىزانە كە نەيانتواتى بە بۇزاردەى "شۇرېشگېرى" لە تشرىنى 2019دا بنەماكانى پروسەى سياسى عىراق بگۇڤن، ئىستا لە پاش ئەزموونى بەشدارى لە خولى پىنجەمى ئەنجومەنى نوپنەران، لەبەردەم ئەزموونى بەشدارى لە ئەنجومەنە خۇجىيەكاندان كە چوار سال بەر لە ئىستا، بەھوى رق و توورەبى خۇپيشاندەران و تۆمەتباركردنپان بە گەندەلى، بە ئىرادەيەكى جەماوھرى و پاشان بە بېرارى پەرلەمان ھەلئوھشېزانەوھ و پەكخران.

ھىزە مەدەنىيەكان لە دەستپىكى ئامادەكارىيەكانى ئەم پروسەيە سەرکەوتو بوون لە پىگھىنانى ھاوپەيمانى "قىم المدنى" وەك چەترىك بۇ ھىزە "گۇرانبخاوا و ديموكراسىيەكان"، بە بەشدارى 10 لايەن كە ناسراوترىنيان حىزبى شىوعى عىراقىيە و پەرلەمانتار سەجاد سالم و د. عەلى ئەلپەفيعى وەك ھاوسەرۇكى ديارى كران، بەمەش بازياندا بەسەر بەرەستى 1.7ى سىستىمى ھەلبۇزاردنى سانت ليگوى ھەموارکراودا. ھەموارەكەش سەپنراوى زۇربنەى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە بوو بۇ رىگرتن لەسەرکەوتنى ھىزە بچووگەكان لە ھەلبۇزاردن. ھاوكات لەگەل ئەمەشدا، دەشنى دوورەپەريزى سەدر و رەوتە جەماوھرىيەكەى لە ھەلبۇزاردنەكە، وەك دەرڤەتئىك بۇ ئەو ھىزە مەدەنىيە تەماشبا بكرېت كە دەپانەوتت لەگەل ھىزە مەزھەبى و نەتەوھىيەكان ركاھەرى بکەن، بە تايبەت كە ئەوان لە قۇناغەكانى رابردوودا ماوھەبەك ھاوپەيمان بوون. بەلام دەبى ئەوھش لە پىشچاوا بگيردرېت كە بەھوى ئەوھى خودى سەدر پىنداگرە لەسەر بايگوت و شونىكەوتەكانى مكوڤن لەسەر چۆل ھىشتنەوھى بنكەكەكانى دەنگدان، ئەگەر كەمە ھىزە مەدەنىيەكان بتوانن لە بنكە جەماوھرىيەكانى سەدر سوودمەند ببن، بەتايبەت كە ساردى و گرزىيەكانى ماوھى رابردوو لە نىوان ھەردوولا ھىشتا وەك خۇيان ماون.

ھاوكات لەگەل ئەمەشدا ھىزە بچووگ و پەرتەوازەكان گىرۆدەى ئەوھن كە جەماوھرەكەيان كۆك نىە لەسەر گرنكى بەشدارىكردن لە ھەلبۇزاردن، ئەمىش لە ژېر كارىگەرى دوو ھۆكار: يەكەميان، گومانە زۇرەكانى سەر گرنكى و بايەخى بەشدارى لە ساپەى نەبوونى مەرجەكانى ھەلبۇزاردنىكى بېگەرد و ئازاد. دووھمىشيان، ئەو ئەزموونە ھەزار و پىر لە پىشوييەى كە پەرلەمانتارانى ھىزە نوئ و مەدەنىيەكان لەم خولەى ئىستادا پىشكېشيان كرددوھ كە پەرتەوازەبى و بى سەروبەرى و لاوازى بەسەريدا زالە. ئەم بانگەشەى بايگوت كرددنە لە ھەلبۇزاردنى كشتى 2021 يشدا زيانى بەرچاوى لە ھىزە مەدەنىيەكان دا، چونكە بەشېك لە بنكە جەماوھرىيەكانيان لەژېر كارىگەرى بانگەشەيەك بوون كە پىئوايە پىئويستە "تشرىن" وەك بەھا و بنەما بەھىلرېتەوھ و نەكرېتە ژمارەبەك لە ناو ژمارەكانى پەرلەمان. ھەرەوھا زۆر دەگوترا كە چوونە ناو يارىيەكى نابەرامبەر لەساپەى نەبوونى ھەلى يەكساندا سوودى نىيە، بەشدارى كرددنېش لە ھەلبۇزاردن زياتر پروسەكە بۇ ركاھەرەكان جوائتر دەكات تا ئەوھى خزمەت بە نارازىيەكان بكات.

لەم ھەلبۇزاردنەدا ھىزە مەدەنىيەكان لە 12 پارېزگا بە 400 پالئوراو بەشدارن، ركاھەرى سەرەكى ئەوانىش لەنىو 50 ھاوپەيمانى و 296 حىزبى بەشداردا، ھىزە شىعەكانى ناو چوارچىوھى ھاوتاهەنگىن لەگەل بنكەى جەماوھرىيە ھەندىك لە پارېزگارەكانى ئىستا لە شارەكانى نۆوھراست و باشوورى عىراق. ھەرچەندە ھىزە مەدەنىيەكان پەرتەوازە و ناكۆكن و ھاوپەيمانىيەكەيان زياتر روالتەى و كاتىبە، بەلام ھاوتاي ئەمەش ھىزەكانى چوارچىوھى شىعەى جگە لە كەركوك و نەينەوا، لە پارېزگاكانى دىكەدا بەسەر چوار ھاوپەيمانى و جەمسەرى سەرەكىدا دابەش بوون بە سەرۆكايەتى (مالىكى، عامرى _ خەزەلى، كەكىم _ عەبادى، ھومام حەمودى)، ئەو يەكپىزىيەشى ھەيانە تەنيا بۇ ناوچە جىناكۆكەكان و پارېزگا فرە پىكھاتەكانە.

كىشەى گەورە بۇ ھىزە مەدەنىيەكان بە پلەى يەكەم بالادەستى ھىزەكانى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە و نابەرامبەرى تەرازووى ھىزە بەو پىيەى ئەوان كوكمپران و دەزگاكانى دەولەتيان لە بەردەستە. بەدواى ئەمەشدا مەسەلەى رىژەى بەشدارى مەترسىيە لەسەر ھەردوولايان، چونكە ئاماژەكان ئەوھ دەردەخەن كە سەدرىيەكان جگە لە بايگوتى خۇيان، ھەولدەدەن ئەوھەندەى بتوانن رىگرن لە بەشدارى چالاكانەى دەنگدەران لەو جىگايانەى كە دەتوانن. ھەرەوھا جۇرىك لە بى ھىوايى و دلشكانىش ھەپە لە پروسەى ھەلبۇزاردن لەناو جەماوھردا و بەشدارى كەمى ھەلبۇزاردنى (2021)يش نموونەبە. لەم ھەلبۇزاردنەشدا زياتر لە 7 مليون كەس نەچوون بۇ وەرگرتنەوھى كارتى بايۆمەترى و 16 مليون كەس مافى دەنگدانپان ھەپە لەكۆى 23 مليون، ئەمەش زياتر لە ھىزە سياسى و تايڤىيەكان زيان لە بەرژەوھەندى ھىزە مەدەنىيەكان دەدات، چونكە ئەو رىژە كەمەشى كە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن دەكەن، زياتر جەماوھرى ئاراستەكراو و ئەندامانى حىزبەكان و خەلكانى سوودمەندن لىيان، يان ئەوانەن كە بە پالئەرى مەزھەبى و نەتەوھىيەى يان بەرامبەر بەخشىن و سوودى ماددى راستەوخۆ دەچنە سەر سندوقەكانى دەنگدان، ئەمانەش بەشېكن لە مىكانىزمى ھىزە دەسەلتادارە گەورەكان بۇ

جگە لە ھېزە سىياسىيە تەقلىدىيەكان، لە ئىستاشدا ھېزە مەدەنىيەكان كېشەي حېزبە درووستكراۋەكانى پارىزگارەكانىشيان بۇ زىاد بوۋە كە لە پۇستدان و بەھىزترىنيان(ئەسەد ئەلەيدانى) پارىزگارى بەسرەيە. ھاوشانى ئەۋەش ھاوپەيمانىيەك ھەيە بەناۋى "الأساس" كە جىگرى يەكەمى سەرۋكى پەرلەمان موحسىن مەندەلاۋى سەرۋكايەتى دەكات و ئەويش لە ھەمان بازىنە و رووبەرى ھېزە مەدەنىيەكاندا چالاكى و بانگەشە دەكات. بەھۋى پىشتىوانە دەسترۋىشتوۋەكانى لىستەكە و پېگە و پۇستى مەندەلاۋىشەۋە تواناى ھەيە ھېزە مەدەنىيەكان تەنگەتاۋ بكات.

بەپپى زۇرىك لەو ئامازانەي كە بەردەستن چانسى ھېزە مەدەنىيەكان و مىرانگرەكانى تشرىن لاواز دېتە بەرچاۋ بۇ بەدەستھىنانى سەرکەۋتنى بەرچاۋ لەم ھەلبۇزاردنەدا. ھەلبەت ئەگەرى سوپرايز ھەر بە كراۋەيى دەمىننەۋە. ھۆكارى ئەم رەشېبىيەش جگە لە كېشە نېۋخۇيىەكانى ئەم ھېزانە، پېداگرى ھېزە گەرەكانە لە ھېشتنەۋەي چوارچمكى پروسە سىياسىيەكە لە دەستى ھېزە شىعە بالادەستەكان لەم قۇناخە، ئەويش لەرېگاي بەكارھىنانى تواناكانى دەۋلەت لە لايەك و بەكارھىنانى گوتارى تاپفى و مەزھەبى لەلاكەي تر. ئەمە جگە لە بەكارھىنانى گوتارى خېلەكى لە ناۋچە گوندنشىن و داخراۋەكان كە فاكترېكى بەھىزى تاقى كراۋەيە لە ھەلبۇزاردنەكانى عىراق.